

T. G. Masaryk a naše některé současné pedagogické problémy (historický exkurz)

Milan Kratochvíl

Úvod

Zvykli jsme si připomínat pedagogický odkaz řady osobností, k nimž beze sporu patří také zakladatel našeho novodobého státu T. G. Masaryk. Proto chceme v souvislosti s jeho úmrtím vzpomenout na jeho odkaz, který v nedávné minulosti bylo nežádoucí a přímo zakázáno vzpomínat.

T. G. Masaryk nebyl jen političt, filozof, sociolog, ale i významný pedagog, který výrazně do pedagogiky zasáhl. V této stati upozorníme jen na některé jeho myšlenky, které bezprostředně mají vztah k našim současným problémům. Pokusíme se ukázat, jaké by Masaryk zaujal stanovisko k těmto problémům, které trápí učitelstvo dnes. Z řady problémů se zaměříme jen na hmotné zajištění učitelů a na otázku trestů.

Abychom zachovali autentičnost myšlenek Masaryka, budeme zcela záměrně používat Masarykových slov.

Masaryk a hmotné zajištění učitelů

V měsíci březnu a dubnu 1997 jsme byli svědky protestních akcí učitelstva za zvýšení společenské prestiže a lepší honorování jejich práce. Tyto snahy nepřinesly žádoucí úspěch. Masaryk, který se ve svém díle zabíral školou a postavením učitele, pokládal péči o školu a učitele za náš prvořadý národní úkol. „Jsme sice národ Komenského, pečovali a usilovali jsme o své školství, ale to dělají národové, kteří Komenského neměli; my o filosofii, o vědu, o umění starat bychom se měli mnohem více a jinak, než národové ostatní. Školství a jeho zdar muselo by býti naší přední a hlavní péčí národní i politickou — to je odkaz Komenského a našich Českých bratří — to je cíl našeho humanitního osvícenství. A hlavně: neběží tak o mnohost škol, ale o jejich jakost, školská politika národa Komenského musí před světem kráčet v nejlepších snahách školské reformy. Stává-li se vychováváním a vyučováním člověk teprve člověkem, reforma školské výchovy musí nám být konkrétním cílem humanistických snah po strážce teoretické, osvícenecké.“¹

Domníváme se, že máme daleko k naplnění těchto Masarykových slov. Otázky školství nejsou v pořadí zájmu současné společnosti. Transformace postupuje pomalu. Školy vznikají a vzápětí se zjistí, že je příliš škol, tak dochází k jejich rušení.

Masaryk si uvědomoval, že kvalita školství stojí a padá s odbornou a lidskou kvalitou učitelů. Proto věnoval učiteli a jeho zabezpečení mimořádnou pozornost. Masaryk konstatuje: „Na jedné straně říkají znamenití pedagogové, že vlastně vychováváním se stáváme lidmi — víc už se tedy člověčenstvu nemůže dát — a na druhé straně je tu netečnost, která se jeví nejen v těch mizerných platech učitelstva vůbec, ale i v celém sociálním a politickém jeho postavení.“²

V souvislosti s reformou učitelského vzdělávání Masaryk žádá vysokoškolské vzdělání všech učitelů a konstatuje: „Učitel takto vzdělaný (vysokoškolsky — M. K.) bude pak mít jináčí význam. S tím ovšem souvisí otázka finanční. Při hladu nelze filosofovat. Mluvil jsem již o tom, jak vzdělání se vždycky vyplatí hospodářsky: co dá národ učiteli, toť třikrát i desetkrát vyzíská.“³

Tyto myšlenky Masaryk vyslovil ještě v době existence monarchie v letech 1899–1900. Neopustil je ovšem ani po roce 1918, v době, kdy byl prezidentem. Učitel v té době byl státní zaměstnanec s výhodami, které příslušely státnímu zaměstnanci (např. sleva na železnici). Učitel obecné školy měl úvazek 28 hodin týdně. Požadovaná kvalifikace byla úspěšná maturita na učitelském ústavu. Plat učitelů se skládal ze dvou složek. K základnímu platu se ještě připojovalo tzv. činovné. Začínající učitel měl 9000 Kč ročně a vždy po 3 letech se plat zvyšoval, až mohl dosáhnout 27 000 Kč. K tomuto základnímu platu je ještě nutno přičíst činovné, které tvořilo ročně 2640 až 4800 Kč. Učitelé působící na měšťanské škole dosáhli potřebnou kvalifikaci po úspěšné praxi na obecné škole a vystudováním potřebné aprobace určitou formou dálkového studia. Aprobace byla vždy třípředmětová. Po jejím vystudování a vykonání zkoušek získal absolvent titul odborný učitel. Jeho úvazek činil 24 hodin. Odborný učitel měl k základnímu učitelskému platu příplatek 780–1080 Kč měsíčně. Činovné bylo stejné jako u učitelů obecné školy.

Nástupní základní plat středoškolského učitele (profesora) činil 15 000 ročně a maximálně dosahoval 39 000 Kč. Činovné činilo 2808 až 7200 Kč. Povinný hodinový úvazek byl 21 hodin u předmětů naukových, u jiných, např. Tv, Hv, Vv 25 hodin. O prázdninách ministerstvo školství poskytovalo středoškolským učitelům stipendia na cestu do ciziny (např. učitelům jazyků, ale i učitelům dějepisu, přírodopisu apod.).⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že učitel na sklonku své profesní činnosti

mohl docílit na obecné škole měsíční plat cca 3000 Kč. Kupní síla 1 Kč v době, kdy byl Masaryk prezidentem, byla zhruba 8× až 10× větší.

Masaryk a tresty ve škole

Koncem roku 1996 byla věnována ve všech sdělovacích prostředcích, především pak v tisku, mimořádná pozornost události, která rozvlnila nejen pedagogickou veřejnost. Šlo o to, že pedagog na ZŠ k ukázněnému žákovi použil ukazovátka. Zákrok pedagoga byl kvalifikován jako tělesný trest. Nebudeme v této stati analyzovat chování pedagoga, zásahy školských úřadů, včetně ministerstva školství, ani reakci veřejnosti. Připomeneme si názory T. G. Masaryka na problém trestů ve škole.

Problematice trestů ve škole se Masaryk soustavně věnoval ve stati „Z dětské psychologie“, která byla publikována v časopise *Český učitel*.⁵ V této stati české učitelstvo seznamoval s pokrokovými západoevropskými názory z oblasti dětské psychologie, kde mimo jiné rozebírá nejběžnější přestupky školáků a dospívá k závěru, že základním pravidlem a metodou výchovy kázně je dozor. Uvádí zde, že se dosahuje „... správné, ideální vychovávání stálým dozorem“. Ovšem žák by tento stálý dozor neměl cítit a uvědomovat si ho. Správně však připouští: „Toto vychovávání je ohromně těžké, to je ta drobná pedagogická práce, vysilující pozornost vychovatelů, proto jest ji tak málo u učitelů i u rodičů.“⁷ Zvýšený dozor Masaryk zdůvodňuje tím, že okolí může na dítě působit i negativně.

Stálý dozor, dle Masaryka, zajišťuje i stálou kázeň. „Žádáme-li stálý dozor, žádáme dále stálou kázeň a velmi energickou.“ Masaryk upozorňuje, že kázeň nelze dosáhnout kázáním. Kázání, které se používalo ke zlepšení lidstva tisíce let, nepřineslo žádný účinek. Připouští ovšem, že při výchově ke kázni je nutné přesvědčování.

Při výchově ke kázni doporučuje, aby žák pomocí mravních úsudků dospěl k přesvědčení. Za prostředek k mravnímu přesvědčení má sloužit četba vhodné literatury. Zdůrazňuje důslednost a rozhodnost. Rozkaz „... není hřímání, dokonce snad nadávání, je to klid vychovatelův. Dobrým milým slovem lze komandovati, ale dítě nechť cítí, že ani na vlas se nesmí odchýlit, ale tuto nezbytnost rozkazu musí cítit ve vychovateli samém.“⁸

Velkou pozornost věnuje trestům a také způsobu trestání. Jeho názory jsou v souladu s moderní pedagogikou, respektive pokrokovými názory v současné době. Odmítá různé tresty používané běžně na přelomu století, jako bylo stání, klečení atd. Za optimální situaci pokládá stav, kdy se nemusí trestat vůbec. Upozorňuje, že „trest je jed“. Ovšem upozorňuje i, že „... medicína dává někdy jed, ale je obrovská odpovědnost předepsati

jed.“⁹ Připouští rovněž, že trest je v některých případech nezbytný. Masaryk k tomu praví: „Když je trest, tedy tělesný a ovšem takový, aby se cítil — žádné hraní.“ Tím samozřejmě nemyslí surové bití. Proto dodává: „Trestati musíme co nejméně.“¹⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že Masaryk byl demokrat, humanista, uvědomoval si, že výchovně vzdělávací proces nemůže být narušen projevy nekázně. V zájmu vytvoření základního předpokladu ke vzdělání neodmítá v krajním případě použít i tělesný trest.

Závěr

Z bohatého pedagogického odkazu T. G. Masaryka jsme se zaměřili pouze na dva problémy, kterými žije naše učitelská veřejnost. Přáli bychom si, aby tato stať přispěla ke vzbuzení zájmu o pedagogický odkaz Masaryka. Jsme přesvědčeni, že bychom v jeho odkazu našli inspirující myšlenky k našemu úsilí o vybudování moderní školy.

Literatura a poznámky

- [1] Masaryk, T. G.: Česká otázka. Praha 1895, s. 150.
- [2] Masaryk, T. G.: Cíl školy moderní. In: Český učitel, roč. III, 1899–1900, s. 213.
- [3] Masaryk, T. G.: O vzdělání učitelstva a správě školství. In: Český učitel, roč. III, 1899–1900, s. 723.
- [4] Kádner, O.: Vývoj a dnešní soustava školství. II. díl, Praha 1931, s. 31 (u učitelů obecných škol, s. 117–119 (u učitelů středních škol).
- [5] Masaryk, T. G.: Z dětské psychologie. In: Český učitel, roč. III, 1899, s. 392 a další.
- [6] Tamtéž, s. 408.
- [7] Tamtéž, s. 408.
- [8] Tamtéž, s. 408.
- [9] Tamtéž, s. 410.
- [10] Tamtéž, s. 410.

KRATOCHVÍL, M.: T. G. Masaryk a naše některé současné pedagogické problémy (historický exkurz). Pedagogická orientace 1997, 3, s. 32–35, ISSN 1211–4669.

Adresa autora: Doc. PhDr. Milan Kratochvíl, CSc., PdF TU Liberec, 461 17 Liberec